

Humboldt-Universität zu Berlin
Institut für Slawistik und Hungarologie

Ungarische Gegenwartsliteratur
Prof. Dr. Csongor Lőrincz
WS 2019/20

11. 12. 2019

Gastvortrag: Mythos, Körper, Grammatik. Zum lyrischen Spätwerk Szilárd Borbélys
József Krupp (Budapest/Heidelberg)
jozsef.krupp@skph.uni-heidelberg.de

1. Bibliographische Angaben zum Buchprojekt *Bukolikátájt*
2. Szilárd Borbély: Próteusz a pszichiátrián – Proteus in der Psychiatrie (übers. von Orsolya Kalász)
3. Ders.: A Deukalion Termelő Szövetkezet
4. Ders.: Halotti búcsúztató vers [2.]
5. Ders.: Egy elveszett nyelv (gekürzete Version folgendes Essays:)
6. Ders.: Verlorene Sprache (übers. von Heike Flemming)

Bibliographische Angaben zum Buchprojekt *Bukolikátájt*

1. 1. Halotti búcsúztató vers Szuromi Lajos halálára – Debreceni Disputa 2010/9
- 2.1 A Deukalion Termelő Szövetkezet – Hévíz 2012/5-6
- 2.2 Bécsikék legyenek – Szkhion 2011/1
- 2.3 A paraszt Párkák – Tiszatáj 2011/12, Műút 2012/033
- 2.4 A Tinószemű – Műút 2011/030
- 2.5 A Graiak ősz haja – Új Forrás 2011/4
- 2.6 Dionüszosz és a pucák – Kétezer 2011/7-8
- 2.7 Árkádiai legelő, alkonyi angyal – Műhely 2011/5-6
- 2.8 Ariadné öreg korában – Beszélő 2011/7-8
- 2.9 Ekhó a verandán – Tanítvány 2011/1
- 2.10 Merkúr a határban – Jelenkor 2011/3
- 2.11 Hermész, a tolvajisten – Kalligram 2011/9
- 2.12 Próteusz a pszichiátrián – Kétezer 2010/11
- 2.13 Ikarosz a lakótelepen – Holmi 2011/9
- Kirké, disznószíve – Kétezer 2013/11
- Pegazus, szárnyak – Jelenkor 2013/12
- 3.1 Halotti búcsúztató vers [2.] – Élet és Irodalom 2010. október 22.

Próteusz a pszichiátrián

1a

Hideg vasvázon izzadság és pára. A lehelet meg-látszik a levegőben. Az aranyhalak nincsenek már a főépület előtti betonmedencében. Kiszedték onnan őket. Valahol úsznak még a gondolatban. A sekély víz túl meleg volt néhány hónapja. És láthatólag fuldokoltak benne, ha lehet ezt így mondani. Vagyis kevés volt az oxigén a vízben. A konyháról kóbor macskák somfordáltak át ide. Csak ültek ott a parton, tekintetük sóváran követte az élénksárga dísz-halak csoportját. Lassúak voltak nagyon. A macskák meg persze jóllakottak. Szunnyadt bennük a vadászösztön a verőfényes délben. Csak lustálkodtak ott a napsütésben. Ha közel jött egy hal, hátsó lábukon kelletlenül ugrásra készülődtek. De nem gondolták komolyan, ez látszott. Megszokták, hogy nincsen ellenségük. Úszkáltak hát gyanútlanul. De ennek immár vége. A cementtel kisimított beton medencébe gyűjtött száraz avar gondoskodás a télre. Bogarak lelnek itt majd menedékre. Ahogy a rózsák tövére hordott trágya- és földrétegben is. Az ősztűtő a búcsú évada. Az elszivárgó víz homálya.

1b

Délután öt óra volt, emlékszem, amikor a bordó vakolatú, nemrég készült épület előtt hozzákötöttem biciklimet az októberi ködhöz, jó erősen. Vagy talán a november volt már éppen. Jó volt tekerni munka után át a városon. Járda-szegélyeken ugratva, surranva át, mint a

Proteus in der Psychiatrie

1a

Auf dem kalten Stahlrahmen Schweiß und Dunst. Man sieht den Atem in der Luft. Die Goldfische sind nicht mehr im Betonbecken vor dem Hauptgebäude. Man hat sie rausgefischt. Irgendwo in Gedanken schwimmen sie weiter. Noch vor einigen Monaten war das flache Wasser viel zu warm. Damals rangen die Fische ständig nach Luft, wenn man das so sagen kann. Im Wasser war wohl zu wenig Sauerstoff. Von der Küche kamen immer streunende Katzen herangeschlichen. Sie saßen nur da am Rand, und ihre Blicke verfolgten begierig den leuchtend gelben Schwarm von Zierfischen. Die Fische waren sehr, sehr langsam, die Katzen aber schon satt. Nichts konnte ihren Jagdinstinkt in der Mittagshitze wecken. Sie lagen nur faul in der Sonne. Näherte sich ihnen ein Fisch, setzten sie lustlos zum Sprung an. Aber niemand nahm es ernst, das merkte man. Die Fische waren es gewohnt, keine Feinde zu haben, sorglos schwammen sie umher. Damit ist es nun vorbei. Das Betonbecken ist mit Zement ausgebessert worden, und das darin gesammelte trockene Laub wird im nächsten Winter den Käfern Unterschlupf bieten, genauso wie die Mist- und Erdhaufen, die man an Rosenstöcken aufschüttet. Der Spätherbst ist die Jahreszeit des Abschieds. Das Dunkel des versickernden Wassers.

1b

Es war nachmittags um fünf, ich erinnere mich gut, als ich vor dem kürzlich eröffneten Hauptgebäude mit der bordeauxroten Fassade mein Fahrrad an den Oktobernebel kettete, schön fest. Oder es war gerade eben November geworden. Es tat gut, nach der Arbeit durch die Stadt zu radeln, das Fahrrad über die Bordsteinkanten springen zu lassen, dahinzugleiten

hal, dugókban araszoló kocsik között. A mozgás is, a koncentráció is jól esett. Segített kioldozni a feszültséget, a test félelmét, amely velem volt minden pillanatban. A szorongás a megcsörrenő telefonok hangjától. Nem volt más, csak a könnyű vasváz, a fogaskerekek át tételei, a sebváltóval fokozható gyorsulás. De valószínűleg a fizikai erő az üzemszerűen működő test erőforrása. A mélyen belélegzett levegő nagy páratartalma miatt a légszomj. A tömeg hömpölyög, mint a partra vetett halak, tátogatnak.

2

Nyugodttá tett a kötelességteljesítés. Persze tudtam, hogy mint máskor, most sem fogok soká a kórházi ágy mellett maradni. A lázlap mellől előre húzom a sámlit az éjjeli szekrény felé, amelyen ásványvíz, gyümölcslé, a bádofiókban banán vagy más gyümölcs szaga. Amit tegnap hagytam itt. A fehér vasváz, műbőrbevonatú sámlin, itt szoktam ülni, de így sem hallom, amit mond. Bólogatok csupán. Megkérdem majd, amit szoktam, ahogy szoktam: 'Hogy tetszik lenni? Tudok valamiben segíteni? Mit hozzak? Mit tegyek?' – A szokásos kérdések után hallgatom a szokásos válaszokat, melyeket a dermedt arcú öregember mormol. Csak mormolása él, mint a vizeknek. És egy tele pohár a szekrényen figyel.

3a

Emlékszem kikerekedő szemedre, amellyel megrémítetted. Kiszámíthatatlanul jelent meg

zwischen den im Stau kriechenden Autos, wie ein Fisch. Die Bewegung und die Konzentration taten mir gut. Sie halfen, die dauernde Anspannung und Beklemmung des Körpers zu lösen. Die chronische Angst vor dem Klingeln eines Telefons. Jetzt gab es nur den leichten Stahlrahmen, die Transmission der Zahnkränze und die durch die Gangschaltung gesteigerte Geschwindigkeit. In Wahrheit jedoch ist die physische Kraft die Energiequelle der maschinellen Bewegung. Der hohe Feuchtigkeitsgehalt der Luft erzeugt Atemnot. Die Menge schiebt sich durch die Straßen, die Münder machen schnappende Bewegungen, wie Fische auf dem Trockenen.

2.

Die Pflichterfüllung wirkte beruhigend. Ich wusste natürlich, dass ich auch diesmal nicht lange an seinem Krankenbett bleiben würde. Zuerst ziehe ich den Hocker neben dem Krankenblatt nach vorne, in Richtung Nachtschränken, auf welchem Mineralwasser und Saft stehen. Aus seiner Blechschublade steigt der Geruch von Bananen oder anderem Obst, das ich am Tag zuvor hineingelegt habe. Auf dem weißen Metallhocker mit Kunststoffbezug sitze ich und verstehe trotzdem nicht, was er sagt. Ich nicke nur, frage ihn, was ich immer frage, auf dieselbe Art, wie ich es immer tue: "Wie geht es Ihnen? Kann ich irgendwie behilflich sein? Was soll ich mitbringen? Was soll ich tun?" - Nach den üblichen Fragen höre ich mir die üblichen Antworten an, die der alte Mann mit dem erstarrten Gesicht vor sich hin murmelt. Nur dieses Murmeln ist lebendig, wie das des Wassers. Und ein volles Glas auf dem Schrank beobachtet uns.

3a

Ich kann mich an deine aufgerissenen Augen erinnern, die mich immer erschreckten. So unberechenbar war diese Reaktion.

ez a reakció néha. Kezdetben azokban a pillanatokban, amikor idegenek léptek be a kórházi szobába. De otthon nálunk is, amikor a nyomozók veled beszélni hozzánk látogattak. Néha kórházsobák szagára ébredek fel. Annyi ilyen szoba emléke merül fel bennem, ahol szokás szerint sehová sem vezető párbeszédeink rózsafüzérét morzsolgattuk napjában háromszor. Aztán csak kétszer. Majd, ahogy a remény csökkent, a fáradtság nőtt, és a szenvedés rutin lett, csak egyszer. Évek múlva két-három naponta. Nehéz és hosszú évek omladoznak bennünk. A beszéd elveszett, mivel te nem tudtál csak vele beszélni. Azzal, aki akkor már nem volt velünk. Akiről hat év alatt háromszor, ha szóltál. Mintha elfeledted volna mindörökre.

3b

Azóta is gondolkodom, hogy vajon láttad-e életednek azon a hosszú és magányos napján a baltával szétvágott arcot, a kilógó fogsort, a krumplivá duzzadt, nyitva maradt szemeket? Talán láttad, ezért a hallgattál arról, aki nem volt már ott. Vagyis hogy nagyon is ott volt, csak nem testként. Csak hallgattál, mert nem tudtál beszélni, ahogy ma én sem. Pedig mindig gyűlöltem benned ezt a darabosságot, amit sokáig pusztá gőgnek véltem. Szárazságnak, mint a kicserepesedett ajkat, amely nem csak a beszédet, a nyelvet is megveti.

4

Az ágy üresen állt, amelyben feküdtél máskor. Néha az ablak felé fordultál, de többnyire a mennyezetet

Am Anfang in jenen Momenten, in denen Fremde das Krankenzimmer betraten. Aber auch bei uns Zuhause, als die Ermittler uns aufsuchten, um mit dir zu reden. Noch heute erwache ich manchmal mit dem Geruch aus einem der Krankenzimmer. Ich erinnere mich an so viele dieser Zimmer, in denen wir unsere ins Leere laufenden Gespräche wie einen Rosenkranz aufsagten. Dreimal täglich. Später dann nur zweimal. Danach, als die Hoffnung schwand und die Erschöpfung immer größer und das Leiden zur Routine wurde, nur noch einmal. Jahre später dann, nur noch alle zwei, drei Tage. Mühevoll und lange Jahre waren das, die in uns ihren Halt verloren. Miteinander zu sprechen, wurde unmöglich, weil du ausschließlich ihr etwas zu sagen hattest. Ihr, die nicht mehr bei uns war. Ihr, über die du zu mir in den letzten sechs Jahren höchstens dreimal, wenn überhaupt, gesprochen hast. Als hättest du sie für immer vergessen.

3b

Ich frage mich bis heute, ob du sie gesehen hast an diesem einsamsten und längsten Tag deines Lebens, ihr mit der Axt gespaltenes Gesicht, ihren herausgebrochenen Kiefer, ihre Augen, angeschwollen, groß wie Kartoffeln, weit aufgerissen? Vielleicht hast du sie ja gesehen und deswegen geschwiegen über die, die nicht mehr anwesend ist. Besser gesagt, war sie immer noch anwesend, nur nicht als Körper. Du aber hast nur geschwiegen, weil du nicht mehr sprechen konntest, so wie ich es heute nicht kann. Dabei habe ich dieses Verstockte immer gehasst, so sehr, dass ich es lange Zeit für reinen Hochmut hielt. Für eine Art Trockenheit, wie die jener spröden Lippen, die nicht nur das Reden verachten, sondern die Sprache selbst.

4.

Das Bett, in dem du sonst lagst, war leer. Manchmal hast du dich in Richtung Fenster gedreht, aber die meiste Zeit nur die Decke

figyelted. Nehéz szagok ülték meg a szobát, vagy inkább megfeküdtek. Ahogy lenni szokott az elfekvő osztályokon. A klór, a vizelet, az ürülék szaga a mérgeket termelő testek kipárolgásába vegyült. A rejtélyes mérgekkel színültig telt testek kipárolgása. De most nem voltál ott, csak a lepedő jelezte a test lenyomatát. Meg valami beszáradt ebédmaradék az éjjeliszekrényen. Ősz volt már, a park túl hűvös a sétához. Szemerkélt is kicsit. Innen nem járhatott senki ki a kertbe. Ez zárt osztály. De talán ma mégis kaptál engedélyt, utána kellene nézni. Az ügyeletes szobában tudják, gondoltam, még ott vannak, amíg az esti műszak majd megérkezik. Váltás hat és hét óra között történt. Elmentem a vizsgáló melletti kórterem előtt, ahol a kataton lakott. Majd kérdeztem, hogy hol vagy. Mondták, nyugtalan ma. Nem fogad szót. Már mint te. Ez szinte nevetséges volt, hogy nem fogadsz szót, mint egy gyerek. A folyosó végén kukucskálsz, ott megtalállak, mondták. És visszamentem arra, ahonnan jöttem. A tűzlépcső nyílt onnan, ahol dohányzót alakítottak ki. És valóban, az üvegajtó mögött láttam, hogy leskelődsz. A gondozóktól féltél. Akkor még nem értettem. Nem ismertél meg, csak hajtogattál valamit, hogy elmész. A botodra valami batyut kötöttél, ahogy a mesékben. A botod a válladra vetted, egyenesen és biztosan álltál, és folyton félretoltál. Nyugtattalak, hogy gyere. Pihenj le. Még nem mehetsz haza innen. Főként gyalog, hisz több, mint száz kilométer a távolság. S már este is van. Nyugodj meg. De te nem láttál engem. Démonokról beszéltél, akiket meg én nem láttam, de mutattad, ott vannak. Éreztem, amikor a vállad átkaroltam, és terelni akartalak, hogy még most is milyen erős vagy. Én nem tudnám visszahozni a kertből, ha

beobachtet. Schwere Gerüche füllten das Zimmer, besser gesagt, es versank in ihnen. Wie es eben so ist, in den Stationen, wo die Unheilbaren liegen. Der Geruch von Chlor, Urin und Kot vermischte sich mit den Ausdünstungen der Körper, die Gift produzierten. Die Ausdünstungen der Körper, die randvoll von diesem rätselhaften Giften waren. Aber heute warst du nicht im Zimmer, nur der Umriss deines Körpers auf dem Laken war zu sehen und irgendwelche eingetrockneten Reste des Mittagessens auf dem Nachttisch. Es war schon Herbst, viel zu kalt für einen Spaziergang im Park. Es nieselte auch ein wenig. Hier war es niemandem gestattet, in den Garten zu gehen. Es ist die geschlossene Abteilung. Aber vielleicht haben sie es dir heute doch erlaubt, man müsste nachfragen. Im Arztzimmer werden sie Bescheid wissen, dachte ich, sie müssten noch da sein, bevor die Abendschicht kommt, Schichtwechsel ist immer zwischen sechs und sieben. Ich ging am Zimmer vor dem Untersuchungsraum vorbei, wo der Katatoniker lag. Ich fragte, wo du seist. Sie antworteten, er sei so unruhig gewesen. Er sei unartig gewesen. Sie meinten dich damit. Diese Vorstellung, dass du unartig gewesen seist wie ein Kind, war geradezu lächerlich. Am Ende des Flurs würdest du dich verstecken, dort könnte ich dich finden, sagten sie. Ich kehrte zurück, woher ich kam. Dort ging es zur Feuertreppe, wo sie die Raucherecke eingerichtet haben. Und tatsächlich, ich sah, wie du hinter der Glastür hervorschautest. Du hattest vor den Pflegern Angst. Damals verstand ich noch nicht, warum. Du hast mich nicht erkannt, sondern nur darauf bestanden, dass du weggehen willst. Ans Ende deines Stockes hattest du ein Bündel gehängt, wie im Märchen. Den Stock über die Schulter geworfen, standst du fest und aufrecht da und schobst mich immer wieder zur Seite. Ich wollte dich beruhigen. Komm mit. Leg dich hin. Noch darfst du nicht nach Hause. Vor allem nicht zu Fuß, denn die Entfernung beträgt mehr als hundert Kilometer. Und es ist schon Abend. Bitte beruhige dich. Aber du hast mich nicht einmal gesehen. Du sprachst von Dämonen, die ich nicht sehen konnte, du zeigtest, da sind sie. Ich spürte, als ich deine Schulter umarmte und dich zu lenken versuchte, wie stark du immer noch bist. Aus dem Garten könnte ich dich nicht mehr

pizsamád szára csurom vizes lenne, és esni kezdene netán eső. És fürdőköpeny nélkül túlságosan hideg van már a sétálásra. Beláttam, hogy nem tudlak se kivinni, se megnyugtatni, se visszahozni onnan, ha majd hirtelen összegyűlne benned a harag, akár a céltalan futó vizek.

5

Álmomban ma is láttalak. A nyakamban ültél, és én cipeltelek, valami mocsárban. Nem tudom, miért. És azt sem, hogy hová. A fáradtságra emlékszem csupán, a torokszorító, fojtogató szívdobogásra. Nem tudom, hová vonszoltam magam veled. Hajnal előtt, félálomban fordultam a bal oldalamra, hol a szív tájék szorul ilyenkor. Izzadt a homlokom. Évek óta nem találom a helyem. Mióta nem vagy már. És nincs magyarázat arra, hogy milyen lehet a létező, aki mégsem létezik együtt velünk. Csak szomjazunk. Sivatang hullámszik itt velünk azóta.

6a

Egy várost szeretnél volna. Egy várost, amelyet építek neked, hogy otthonod legyen. Azóta bolyongok itt, hol utcák, terek, közök, sugárutak, sétányok rejtnek falak mögé. Mert minden fal lesz, amely nem enged látni semmit önmagán túl. A várost rólad elnevezni, vagy arról, aki voltál, kényelmes lenne most, amely szavak, jelek, egymásra hullámszó alakzatok tornyai egymás fölött. Közöttük kis zegzugok, sötét és árnyas helyek, ahol cserépben, vályúban a tenger kő és beton között a petrezselyem mélyzöldje rezeg az étterem ablakában. A pincér kilép, néhány

zurückbringen, deine Pyjamahose würde an den Aufschlägen nass und es könnte außerdem regnen. Ohne den Bademantel war es eh schon viel zu kalt für einen Spaziergang. Ich sah ein, dass ich dich weder rausbringen noch beruhigen oder gar zurückholen könnte, nicht, wenn sich in dir die Wut plötzlich aufstaute wie zusammenlaufende Wasser.

5.

Auch heute habe ich dich in meinem Traum gesehen. Du saßt auf meinen Schultern und ich trug dich durch irgendeinen Sumpf. Ich weiß nicht, warum. Und auch nicht, wohin. Ich erinnere mich nur an die Erschöpfung und an das beklemmende Herzklopfen, das mir die Kehle zuschnürte. Ich weiß nicht mehr, wohin ich dich schleppen wollte. Vor dem Morgengrauen, im Halbschlaf, habe ich mich auf meine linke Seite gedreht, wobei das Gewicht auf die Herzgegend verlagert wurde. Auf meine Stirn trat Schweiß. Seit Jahren finde ich meinen Platz nicht mehr. Seit es dich nicht mehr gibt. Und es gibt keine Erklärung dafür, warum die Abwesende bei uns ist, obwohl sie doch nicht mit uns zusammen sein kann. Wir dürsten nur danach. Seitdem türmen sich um uns die Wellen einer Wüste.

6a

Du hast dir eine Stadt gewünscht. Eine Stadt, die ich dir baue, damit sie dein Zuhause wird. Seitdem irre ich umher, hier, wo die Wege, die Plätze, die Gassen, die Radialstraßen, die Alleen dich hinter Wänden verbergen. Denn alles wird zu einer Wand, was keinen Blick über sich hinaus zulässt. Die Stadt nach dir zu benennen oder nach dem, der du einst gewesen bist, wäre jetzt sehr bequem, es ergäben sich überlagernde Formationen, Wörter und Zeichen, die sich aufeinander türmen. Zwischen ihnen sind winzige Nischen, dunkle und schattige Plätze, wo in Töpfen und Tränken, inmitten des Stein- und Betonmeers das tiefe Grün der Petersilie im Fenster eines Restaurants zittert. Der Kellner tritt hinaus,

szálat szakít, megöblíti, és a tálcára teszi.

6b

Emlékszem Isztriára, hová haláloed hírért
vihettem csupán magammal el. A part mentén
városok figyelnek évezredek óta, ahol jártam
már veled, éreztem akkor biztosan. Elsüllyed,
korábbi életünkben. Görbe hajókon vagy gályákon
rabszolgaként, kalmár zsidóként szakállunk
rejtekeiben, vagy mint a hős Ilionból térve meg éppen.

6c

Egy bögrében áradó levendula kékje a hálószoza
ablakában ég. Nappal alszik, és fotoszintetizál
titokban, míg éjszaka fűszeres illatot és oxigént termel.
Árnyékát az alvók homlokára fekteti a telehold
az éjben. Így telnek egy város napjai, melyet neked
alapítottam, hogy haláloed ne süllyedjen el a dalmát
partokon, a sóvár tekintet lássa Láciában. Egy tenger
választ el azóta tőled. Láttam lenyugodni minden
este a napot a Hesperidák távoli kertje fölött.

7

Ma szívszorongva ébredtem megint. Ahogy már
évek óta szoktam. Mint aki tengermélyből bukkan
fel lihegve. Légszomj és pánik, a fulladás görcse és az
agyi oxigénhiány miatt a súlytalan halál kerülgeti.
Mellén a hatalmas víztömeg. Tüdejében a légszomj.
És csupa félelem a lelke. Jártam körbe-körbe a
szomszédos utcákon a reggeli ködben. Mert amikor
a hajnali derengésben még egyszer visszatértem
abba a világba, amelyet te már elhagytál évek

pflückt ein paar Halme ab, wäscht sie und legt sie auf ein Tablett.

6b

Ich erinnere mich an Istrien, nach dorthin brachte ich die Nachricht
von deinem Tode. Entlang der Küste beobachteten uns seit
Jahrtausenden Städte, in denen ich mit dir schon einmal gewesen bin,
das fühlte ich ganz deutlich. In unserem versunkenen, früheren
Leben. Als Sklaven auf krummen Schiffen oder auf Galeeren,
als jüdische Händler, die sich hinter ihren Bärten verstecken,
oder als Helden, die gerade aus Ilion heimkehren.

6c

In einer Tasse, im Fenster des Schlafzimmers, glüht das Blau
eines ausströmenden Lavendels. Tagsüber schläft er und betreibt
heimlich Fotosynthese. Nachts produziert er würzigen Duft und
Sauerstoff. Dann legt der Vollmond seinen Schatten auf die Häupter
der Schlafenden. So vergehen die Tage in einer Stadt, die ich für dich
gegründet habe, damit dein Tod nicht an den dalmatinischen Küsten untergeht,
sondern von einem sehnsüchtigen Blick in Latium erfasst werden kann.
Seitdem trennt mich ein Meer von dir. Jeden Tag sah ich die Sonne
über dem fernen Garten der Hesperiden untergehen.

7.

Auch heute erwachte ich mit dem Gefühl der Beklommenheit.
So wie seit Jahren schon. Wie jemand, der keuchend
aus Meerestiefe auftaucht. Mit Atemnot und Panik. Wie jemand,
dem im Hirn der gleitende Tod droht wegen des Erstickungskampfes
und des Sauerstoffmangels. Auf seiner Brust lastet die riesige
Wassermenge. In seiner Lunge herrscht Atemnot.
Und seine Seele ist erfüllt von Angst. Ich ging im Morgennebel
durch die benachbarten Straßen. Als ich im frühen Licht
in die Welt zurückkehrte, die du schon vor Jahren

óta, nem volt bátorságom kinyitni a szemem. Bal oldalamra fordultam, be a fal felé. És megint arra az arcodra gondoltam, amelyet utoljára láttam, három hónappal halálod előtt. És a szokott önvádra, hogy miként tört meg benned a férfi és az apa. A büszkeség és az erő helyére hogyan költöztek be a depresszió konok démonai.

8

És arra a szépen induló délutánra gondolok megint, mikor, mint minden este, bementem hozzád, és te nem ismertél meg. Válladon a bot, valami bugyorba csomagolva a holmid. Nem tudom, mi lehetett benne. És útnak akartál indulni, valahová messze el. De nem tudtad te sem, hová. Álltam ott, mint egy gyerek mellett, ki hisztizik. Nem tudtad, ki vagyok, és azt sem tudtad, hogy te ki vagy. A hideg lépcsőházban pizsamában se fáztál. Csak én vacogtam akkor. Az ablakon a lecsapódó pára csordogált alá. Párbeszédünkben a szavak csak hulltak, hulltak, a járólapra le. A mondatok jelentéstelen virágként hervadtak el. Magházukban nem volt semmi termés.

9a

Mert nem tudok felejteni, és ez is gyengeség. Annyi gyengeség lakik a részletekben. Hogy sajnálom, hogy nem tehettem többet, mondanám, ha jelentene ez bármit is neked. Másnap reggel korán mentem újra, mert olyan gyorsan küldtek el az éjjelis nővérek este hétkor, hogy rossz érzést hagyott bennem. Már ágyadban voltál. Csak nagyon fáradtan, mint aki hosszú útról tért meg.

verlassen hast, traute ich mich nicht, die Augen zu öffnen.

Ich drehte mich auf meine linke Seite zur Wand hin.

Und wieder dachte ich an dein Gesicht, wie ich es drei Monate vor deinem Tod gesehen habe. Und an deine ewige Klage über den gebrochenen Mann und Vater.

Über die eigensinnigen Dämonen der Depression, die, Stolz und Kraft aufzehrend, Einzug halten konnten.

8.

Und wieder denke ich an den Nachmittag, der so schön begann, an dem ich, wie jeden Tag, dich besuchen kam und du mich nicht erkannt hast. Auf deiner Schulter der Stock, deine Sachen gepackt in irgendeinem Säckchen. Ich weiß nicht mal, was alles darin war. Und du wolltest dich auf den Weg machen, weit weg. Aber auch du wusstest nicht, wohin genau. Ich stand da, wie neben einem Kind, das tobt. Du wusstest nicht, wer ich bin, und auch nicht, wer du bist. Trotz des kalten Treppenhauses frorst du nicht in deinem Pyjama. Nur mir klapperten damals die Zähne. Am beschlagenen Fenster floss das Wasser in Schnüren herab. Während unseres Gesprächs fielen und fielen die Wörter hinab auf die Fußbodenplatten. Wie Blumen ohne Bedeutung verwelkten die Sätze. In ihnen gab es keine Samen, um zu säen.

9a

Weil ich nicht vergessen kann und auch das eine Schwäche ist. So viele Schwächen stecken in den Details. Dass es mir sehr leid tut, nicht mehr für dich getan zu haben, das wollte ich sagen, wenn dir das irgendetwas bedeuten könnte. Am nächsten Morgen ging ich ganz früh zu dir, weil mich die Nachtschwester am Abend zuvor bereits um sieben weggeschickt und das in mir unguete Gefühle hinterlassen hatte. Du lagst wieder in deinem Bett. Du warst sehr müde, wie jemand, der von einer langen Reise zurückgekehrt ist.

Megismertél újra. De mintha nem emlékeztél volna az előző napra. A kezelőorvos megnyugtató, hogy semmi baj. A gyógyszer az oka. Ha váltanak, az néha zavart okoz. A szíved erős, és semmi baj, az Alzheimer bár megállíthatatlan, az újabb gyógyszerek kiváló. Meg érthető, egy trauma után, hogy néha elhagy... Aztán egy másik osztályra hívták. Az ember megnyugszik, ha megnyugodni vágyik. Azt csak napokkal később, egy szobatársad ejtette el, hogy éjszakára hálós ágyba vágta. És éreztem, megszédülök. A gyávaság jutott eszembe. De ma sem tudom, hogy mit tehettem volna. Nem akartam látni végső arcod, amelyet a halálnak tartottál oda. Kezedre adtam csókot utoljára, és hogy megbocsáss, nem tehetek többet. Mondtam, aminek jelentését csak utólag érthetted meg. Így árultalak el, csókkal, ahogy az már szokás. De ma, a születésnapodon eszembe jut az egész borzalom megint. Ha tudnék felejteni. Minden részletet nem tudni többé. Csak a lényegét. Vagy inkább mégis a tanulság lenne biztos. Pedig a reggeli dült séta az őszi díszletei közt, mondhatni, békés volt. Így Szent Mihály után a park már aranyárga és édessége csurran le a fűre, mint a méz. Néhol talán még zöld a fák lombja. Ahogy enged el az őszi és összegyűjt minden színt, amely a ködként szertefoszló test után maradt.

10a

Lásd, ennyi volt, de nincs még vége semmi. Hetvenhét éves lennél, mint a népmesékben, az öreg király fia lehetnék akkor én is, pedig

Diesmal hast du mich wiedererkannt. Aber dafür konntest du dich an den Vortag nicht erinnern. Der behandelnde Arzt beruhigte mich, es sei nicht schlimm. Das Medikament sei schuld. Wenn man auf ein neues umgestellt werde, könne das Störungen verursachen. Dein Herz sei stark, keine Sorge, zwar sei Alzheimer nicht aufzuhalten, aber die neuen Medikamente dafür ausgezeichnet. Und es sei verständlich, wenn man nach so einem Trauma mal Aussetzer habe ... Dann wurde er auf ein andere Station gerufen. Der Mensch beruhigt sich immer, wenn es sein Wunsch ist, sich zu beruhigen. Erst Tage später erzählte einer deiner Zimmergenossen beiläufig, dass sie dich in dieser Nacht in eines der Netzbetten verfrachtet haben. Ich spürte, wie mir schwindlig wurde. Ich musste an die eigene Feigheit denken. Aber ich weiß jetzt immer noch nicht, was ich hätte tun können. Ich wollte dein letztes Gesicht, das du dem Tod zeigtest, nicht sehen. Zuletzt gab ich dir einen Kuss auf die Hand, damit du mir verzeihst, dass ich nicht mehr für dich tun konnte. Ich habe es auch mit Worten gesagt, deren Sinn du erst nachträglich hättest verstehen können. So habe ich dich verraten mit einem Kuss, wie es üblich ist. Aber heute, an deinem Geburtstag, fiel mir das ganze Grauen wieder ein. Wenn ich nur vergessen könnte, kein einziges Detail mehr wissen. Nur das Wesentliche behalten oder die Lehre daraus. Obwohl - mein morgendlicher Spaziergang inmitten der Herbstkulisse war, trotz meines Aufgewühltseins, friedlich. Jetzt, nach dem Tag des Heiligen Nikolaus, ist der Park goldgelb, und seine Süße ergießt sich auf den Rasen wie Honig. An manchen Stellen sind die Blätter der Bäume noch grün. Der Herbst entlässt die Farben und sammelt sie ein, jene Farben, die ein Körper zurücklässt, bevor er sich wie ein Nebel verflüchtigt.

10a

Schau, das war's, aber noch ist es keineswegs vorbei. Du wärst jetzt siebenundsiebzig, so wie es in den Märchen geschrieben steht. Dann könnte ich der Sohn des alten Königs sein, obwohl du

már négy fullasztó éve vagy halott. Négy ős hullámzott át a kereteken azóta. Négyyszer hulltak le a levelek a tölgyről. Négyyszer rejtett el a köd. A bükk is négyyszer váltott már ruhát. A makk mind a földre terítve, mint disznók elé. De nincsenek már disznók erre egy sem. És a makkokban fehér kukac lakik, megemészte az ízes termés kemény húsát. A négy a világ száma. És tíz év telt azóta el, hogy megölték azt, akit szerettél. A tíz a teljességé, az istenség száma, amely a tökélyre mutat. És a vízé, amelyből egy liternyi nyom épp egy kilógrammot. És ha metaforaként a víz jut most eszembe, nem is tudom, miért siklik ki minden emlék már a kezemből is.

10b. [Ajánlás]

Sosem tegeztelek, míg éltél. Megbocsáss most. Nem tiszteletlenség, ha mégis ezt teszem. De holtakat az ember hogy magázza? Mert nincs ott korkülönbség, ahol nincs idő. Csak a nyelv marad talán, a grammatika eltűnő személye a felelősség elmosódó tengerének partján. Jel csupán, amit kimos a beszéd áradása után a hallgatás apálya. Egy hang lebeg a víz felett, amely nem önmaga. Csak mint a visszhang, úgy van, útban önmagához.

schon seit vier quälenden Jahren tot bist. Seitdem hat der Herbst viermal den Rahmen geflutet. Viermal hat die Eiche die Blätter fallenlassen. Viermal hat der Nebel sie verborgen. Auch die Buche hat viermal ihr Laub gewechselt. Auf der Erde ausgebreitet liegen die Eicheln, wie ein Festmahl für die Schweine. Aber in dieser Gegend gibt es kein einziges Schwein mehr. Und in den Eichen hausen weiße Würmer, die das harte Fleisch der schmackhaften Frucht verdauen können. Die Vier ist die Zahl der Welt. Und zehn Jahre sind vergangen, seit jene, die du geliebt hast, ermordet wurde. Die Zehn ist die Zahl der Vollständigkeit, Gottes Zahl, sie deutet auf die Vollkommenheit hin. Und sie ist die Zahl des Wassers, denn ein Liter ergibt aufs Haar ein Kilogramm. Und obwohl mir das Wasser gerade erst als Metapher eingefallen ist, wüsste ich nicht zu sagen, warum mir in diesem Moment jede Erinnerung aus der Hand gleitet.

10b [Zueignung]

Als du noch gelebt hast, habe ich dich nie geduzt. Verzeih, es geschieht nicht aus Respektlosigkeit, wenn ich es jetzt doch tue. Aber wie soll man Tote siezen? Denn es kann keinen Altersunterschied mehr geben, dort, wo keine Zeit existiert. Vielleicht bleibt dort nur die Sprache, die grammatische Kategorie der Person, die im Begriff ist zu verschwinden an der Küste des verschwommenen Meeres der Verantwortung. Ein Zeichen nur, das von der Ebbe des Schweigens, die auf die Flut des Redens folgt, weggetragen wird. Über dem Wasser schwebt eine Stimme, die, auf dem Weg zu sich selbst, nur wie ein Echo anwesend ist.

Quelle: lyrikline.org. Vgl. oben die bibl. Angaben zum Original bzw. Szilárd Borbély: *Proteus in der Psychiatrie*. Gedichte aus dem Ungarischen von Orsolya Kalász und Matthias Kniep. hochroth, Budapest 2014.

Borbély Szilárd

A Deukalion Termelő Szövetkezet

1a

Amikor az istenek vizet bocsátottak a földre,
az átemelő szivattyút épp apám kezelte. A görbe
folyó gátja mellett lapult a kis kunyhója.
Sivár férfiszoba, rideg deszkaódé volt,
az ablaka berácsozva. Egy nagy rozsdás
vaslakat zárta. Zsír és pálinka volt benne
kenyérrel. Füstölt sonka, szalonna kevés.

1b

A gátat két vascső fúrta át. Nehézkesen
pöfögött a dízelmotor, amely meghajtotta
a szivattyú hengereit, amelyek jártak

1c

le s fel egész nap. Borzasztóak a gépek,
mert nem fáradnak soha el. Valami örökre
elátkozott erő hajtja őket. Szívták fel a hatalmas
csőbe a folyó vizeit. Roppant kígyóként
tekergett a rozsdás cső a folyótól át
a mezőre. Ráccsal meg szűrőkkel volt
a vége lezárva, hogy elszippantsa a görbe

2

futású mederből a vizet. Apám nézte a gép
óráit, kapcsolta a fekete bakelitből készült
fő- és alkapcsolókat. Figyelte, simogatta, próbálta
szelídíteni a borzalom gyermekeként
született vasszerkezetet. A gép nem aludt,
és apám szolgált egész nap, éjjel és nappal.
Csodálata tartotta lekötve. A gép megbabonázta,
és nem tudott szabadulni előle. Vigyázni kellett
a nyomásra, a motor hűtésére, az olajozásra,
hogy a népgazdaságot ne érje sehol kár.

3a

Így telt az idő. Nagy hordókban állt ott a
gázolaj. Körülötte a kiégett fű zörgött, ha
szél futott végig a parti fűzek koronáján. Eldobott
rongyokkal szívta apám fel az elcsöpögött

olajat. Fényesítette az alkatrészeket, a tompa fém rudakat smirglizte, hogy csillogjon az öntvény. A ritka rézcsövek ragyogása olyan volt, mint az őszi lombkorona látványa. A sárga és a ritka vörösréz tisztelet keltett, meg az új anyag, az addig sose látott nikkelborítás. Az autók meg a vadiúj motorok luxusa volt ez a fém. És mint Kirké szigetén, itt a gépek varázsolták el az embereket. A férfiak, akik a gépek közt

3b

laktak. Kék munkásruha, bakancs, egyhetes borosta az arcon. Gyomorszagú csókot kaptam apámtól. Hányás- és pálinkaszagot. Elmorzsolt könny volt szeme sarkában. Megalázottság, félelem és sunyiság érződött ekkor ki belőle. Rozsda és gépszír, kipufogó szaga terjengett erre felé. Apám előjött a kalyibájából, amelyben a szolgálatot teljesítette. Nem jöhetett haza hozzánk, mert a népgazdaság meg a téesz vagyonát őrizte, meg a gépet. Karbidlámpával világított a sötétben, azzal ment le fenekezni a folyóra. Harcsákra vadászott, a folyó isteneitől hogy titkon orozza.

4

Így telt el az ősz, amikor a rizstáblák már szomszamosan várták a tavaszt, hogy beleplántálják a gyenge növényeket. Ezért ősszel előkészítették a talajt, mert még sose látott senki erre növényt, csak a boltban a rizskását hántolva. Csak a B rizst. Az istenek izgatottan lesték e merészséget, amely megváltoztatta a tájat. A Deukalion téesz példa gyanánt állt a többi előtt. A szikes talajon hogy terem majd új világ: zöld tenger, amelyből a zárszámadáson osztanak majd a tagoknak végre haszont is. Apám hitt benne, hogy a mostani ötéves terv már elhozza a jobb életet nekünk is.

5a

Anyám nem hitte soha, azt mondta apámnak, hogy meneküljünk, amíg lehet el. Nincs ennek értelme semmi. Gyűlölnék minket, még a családod

se akarja, hogy itt légy, mondta. Miért kapaszkodsz beléjük, ha ők se szeretnék. Itt semmit se tanulnak

5b

a gyerekek. De apám csak ragaszkodott, és nem tudta elhagyni a helyet. De az árvíz után kizavarta őt a falu, kivetette magából. Kirúgták a téeszől, de ő másnap reggel bement, felvette a munkát, mintha mi sem történt volna. Mert van családja, el kell tartani őket, ezt nem tehetik, mondta, és könyörögve akarta a munkát. Aztán

5c

mégis kidobták a műhelyből, ahol szerelőként tette volna a dolgát. Eljárt két faluval odább, Kőmöröbe a keverőbe. Járt a talajosokhoz, akik földgyalukkal dolgoztak. Rizsföldeket készítettek, gátakat, a termőréteget legyalulták. Járt az erdészethez télen, törzsöközni. Volt munkanélküli: makkot szedett az erdőn, eladta a disznós gazdáknak, hogy hízzon az állat. Taplógombát szedett le a fákról. Aztán

6a

amikor senki se vállalta a Rizstelep gépházában az átemelő szivattyú kezelését, amellyel a rizsföldeket kellett víz alatt tartani nyáron, meg a távollétet a családtól, akkor őrá gondolt a vezetőség. Hat hónapig tartott a tanfolyam, amelynek díját hitelre fizette anyám ki. De az első ősztől a következő tavaszon jött a Nagy Árvíz, és néhány hordót elsodort magával a lerohanó zöldár. Kártérítésre kötelezte apámat a téesz, gondatlanságra hivatkozva. A kár nem vita tárgya. Az összeg akkora volt,

6b

hogy anyám összeomlott. Apám szót emelt, mire megverni akarták. Ekkor szaladt el a kerteken át, és két évig alig láttuk. Éjszaka jött begubózva ruhába, a kert felől felosont. Hajnalban már tova futott elmenekülve, hamarabb hogy a hajnal rózsája az ég alján szirmát kinyitotta. Mi meg éltünk

7

egyedül, szedegetve az erdőn. Anyám tavasszal csalánt gyűjtött, hogy levest főzzön belőle. Míg apám egy fészkerben lakott,

két évig kutatva a munka után mindig. Almás ládák raktára volt a szobája. A göngyöleget tartották itt. Ebből készített magának bútort. Ládákat rakott egymás mellé. Összekötözte spárgával. Egy szivacsot tett rá, meg egy katonai plédet. Almás láda volt a széke. Állítva két láda, volt az asztala. Így élt az apám két évig. Közben a Deukalion téesz földjén elapadt a víz. Elnyelte a föld a rizstelepet. Maradt a szikes, ami addig is ott volt.

Borbély Szilárd

Halotti búcsúztató vers [2.]

Szuromi Lajos halálára

Gyöngyös, 2010. augusztus 11.

Zavarban vagyunk, ha a halálról kell beszélni, amely a létezésnek része csak. Nem maga a létezés. Csak rézsút behulló fénysugár a sétaút fölé lehajló ágközön. A pazar tollazatú fácánkakas rikoltásaként metsz bele az álmos délutánba. Mert miért is örülünk minden napnak, amely felsüt ránk, mígnem görnyedt testünk elnyugszik nyugtával este majd? Minden dolog a vég felől beszél nekünk a kezdet védtelenségéről. A születés könnyeket csal szemünkbe is. Ha emlékezünk a véres, nyálkás testre, amelyre fény esik belülről áradón, hisz nincsen benne. Mert átadjuk magunkat teljesen a pillanatnak, mikor az öröm a testen át jön túl közel hozzánk. Mert hisz túl közel, a test túloldalán vár, mindig ott, a nyelven túli jel. Vagy van távolság a *test* és az *én* között? – Miért nehéz a búcsú, és miért oly könnyű súly a gyász vajon? Mert *az élet megy tovább*, mondják... De mit mond ez annak, aki halott? Hogyan búcsúzzunk attól, aki már nincs közöttünk? Vagy talán sose volt. Mert aki *itt* volt, az csak nyomot hagyott, de semmit önmagából. Abból, *aki* volt. Hogyan búcsúzzunk attól, akihez nem beszélhetünk többé, csak róla mindig? Mint ahogy beszédünk mostantól csak szólhat *róla*, de nem szólíthatja többé? Kit is? Azt, aki volt. De ki volt az, akire azt mondtuk, hogy *ő*? Aki még mindig itt van, mint por és hamu. Mert a test végezetül csak formákat igényel, semmi mást. Hisz a test is forma volt csupán. Amikor a fájdalom már csak a testnek fáj, akkor már nem fáj elbocsátani, akit a fájdalom jelent. A fájdalom fiát, aki mint az urna, már olyan csupán. Csordultig telve indulással, mint egy folyó, amely a partra lépni vágyik. Túl a távolba hullámszó dombokon. A kéklő határokkal lassan szakítva visszatér a testet jelentő forma. Egy

nyom csupán, amely jelent magában még az *itt* maradnak emlékeket. A port a hamu. A hamu az por csupán. Szavak tesznek köztük csak különbségeket. Csak a jelentés tud hosszában választani el. Vagy keresztben vágni ketté, mint az ásó a földben tekergőző gilisztát. A csillagporos égen közöny. A föld emberhamuszürke arca döbbenetbe fordul. Itt az éj. Leszállt a harmat is. A márvány mintha könnyezne néha mégis reggelente. *Et. In. Arcadia. Ego.* És csónak alakú fejfák, kereszttek, faragott kövek úsznak el a lét vizében szemünk előtt. Egy akác, a zöld lomb, míg konok virághagymák a földben alszanak. Rózsa, szegfű, ciprus és a borostyán mérges zöldje. És újabban az árnyékban lévő, szerényen lehajló páfrány. Jelek ezek is csupán, amelyek a testre utalnak. Arra az aprócska szóra, ami az ő volt. A halott nyelvére, amely egykor beszélt. És miként a méz, ajkáról szavak harmatoztak. De *kit* jelentenek a mondatok, amelyeket kimondott? És a *harmatoznak* pedig csupán régi szó, alakzat. A nyelv személytelen, mégis édes áradása, amit olyannyira szeretünk hallani. Mert a beszéd a halál ellen védelem nekünk. De aki már nem beszél, az mit mondhatna még? Vagy neki mit mondhatunk mi itt, hol a hamunak az urna kölcsönöz formát csupán? És e szavak keresnek védelmet azoknak, akik itt maradtak a szakadék szélén, ahol a sűrűreg kinyílik. Itt állunk most, a nyelv túloldalán, amely üzen. A földbe vájt üres tér a hiánynak formája, amely kitárul, hogy szavak zuhanjanak bele. *Valakit* jelentenek biztonnal ők? A nyelv személytelen és közönyös rezgés, hullámhossz csupán, amely tovaszáll. Egy hangalak. És az emlékezet is forma csak, amely görget maga előtt hideg hangokat. De kire emlékszünk, amikor emlékezünk? És hogyan engedjük el azt, aki már nincs is közöttünk? Vagy talán soha sem volt közelebb, mint most lehet? Hogyan búcsúzzunk attól, aki messzi útra kél, de fülébe hang nem ér el többé már? A kezét, hogy engedjük el, amely sosem fogott, nem markolt görcsösen, csupán kitérte ujjait? Mert bár a kéz tett-vett annyi éven át, nyugodni hogyan fog, és hol is?

Elengedni a kéz szokott holt tárgyakat. Babrál
ezzel-azzal, s elejti, engedi, hogy el. De hogy
engedjük el azt, ki nincs immár közöttünk,
ki kéri azt? Ki várja őt a nyelv túloldalán,
ahol a hang elveszti forrását. Csak rezgés
marad magában. A gyász csak róla szól
talán, a távozóról? Akit elbocsát az önvád
és a lelkiismeret-furdalás, hogy mennyi
mindent nem hallgattunk meg. Hány nehéz
szavát. Tudásunk fájó terheit a kávé mellett
adta volna át, ha bírtuk volna súlyát életének...
De minden élet olyan súlytalan, ha már
csak mondható. Minden élet pusztán hang
csupán a másik szemében, aki még beszél
magában. Mert nem válaszol. Súly csak
a hallgatásban van. Szöveggé válik minden
élet nélkül végül a nyelven túlra költöző
jelentés. Ez marad csak itt. Mert verssorokban
hinni mit jelent? Belőlük élni füst és kávé
közt, míg az idő elperreg. A hosszú hamu
a cigaretta végén lehullni készül minden
pillanatban. Egy gondolatra szavak hálóját
veti ugrásra készen a hunyorgó szem mögött
a test feszült lakója. Mígnem eltűnik e szűk
földről örökre lénye is vele. De az idő:
szaggatott csend. A szöveg közötti tér fehér
szele és csendje az. Az idő csupán csak forma.
Szerkezet. A testben nincs idő, ezért halandó.
Csak a beszéd halhatatlan. Na és az *én*: ti-tá.
Mint jambus azt dobogja, hogy ő csak önmaga:
a hang. Mert a beszéd: formatartó. Ezért örök.
Elillant gondolat, amelynek egyszer hangot adtak.

Borbély Szilárd

Egy elveszett nyelv

Azt követően, hogy anyámat az ezredforduló szentestéjén máig ismeretlen rablógyilkosok megölték, és nem vehettem tőle búcsút, sok kérdés merült fel bennem, amelyeket addig nem tettem fel, mert azt hittem, hogy lesz majd alkalmas pillanat. Ugyanis nehéz kérdéseket kellett volna feltennem.

Apám, aki túlélte ezt a végzetes estét, de hatodfél évi magánya és bezárkózása után szerencsétlen családi okok miatt szintén úgy távozott, hogy tőle sem búcsúzhattam el, szintén nem adhatott választ. Apám halála éppoly értelmetlen és másként, de szintén erőszakos volt, akárcsak az anyámé. Ám mire ezek az események bekövetkeztek, már rég elvesztettem velük a közös nyelvet, és beszélgetéseink inkább emlékezőek voltak egykori beszélgetésekre. Beszélgetéseinket egyébként is a megkérdőjelezhetetlen szülői tisztelet és a hallgatás törvényét elfogadó gyermeki alávetettség szelleme uralta. A szüleimet magáznom kellett és a körülményes *tetszikelős* megszólítást alkalmazni, ha nem akartam megsérteni őket; amire nagyon érzékenyek voltak. Nem tudom pontosan, mit gondoltak rólam. Azt hiszem, ők is árulónak tartottak, annak ellenére, hogy ők bujtottak árulásra, és még ha a szülői szeretetük diktálta feltétlen elfogadás jegyében védelmükbe is vettek mások előtt. Amikor hazamentem látogatóba, sokáig azonnal és könnyedén hagytam el azt a nyelvet és viselkedésmódot, amelyet életem új világában álcaként öltöttem magamra. Gyerekkorom ismert szófordulataival szóltam hozzájuk, úgy fűztem a szavakat, úgy képeztem a hangokat, ugyanazokba a foltos, szakadt ruhákba öltöttem, három lyukas zoknit húzva a lábamra, épp úgy szívtam az orrom; szóval mindent ugyanúgy csináltam, ahogy ők szokták, és ahogy én szoktam. De egy idő után már nem éreztem az otthonosságot, és viselkedésemmel csak mímelni tudtam a közösség érzését. Ezt persze én nem vettem észre, de ők azonnal. Vájt füllel, az árulás jeleire kiélesedett szemmel ezt rögtön felfogták. És attól kezdve már szégyellték, hogy három lyukas zoknit húznak egymásra, addig igazgatva azokat, amíg már sehol sem látszik a repedezett bőr. Még mindig többes szám első személyben beszéltem *magunkról*, de már távolabb kerültem *tőlünk*.

A rablótámadás indítékai nem derültek ki, mert a nyomozás során nem született olyan történet, amely elbeszélhette volna. A rendőrség ugyanis elszabotálta a nyomozást. A bűnügyi technikusokat dolguk végezetlen vezényelték el a tett helyszínéről. Így aztán az elégtelen alapokra hagyatkozó, közönyös ügyészi vádemelés miatt borítékolható volt az ilyenkor menetrendszerű felmentés. A nyomozás során alkalmazott kényszervallatás és a tárgyi bizonyítékok gondos kizárása az ügy „statisztikai kezelésére” irányult. A szüleim ugyanis nem voltak a falu világának problémátlan részei, amelybe sosem sikerült igazán beilleszkedniük. Házasságukat mindkét fél elhibázottnak tartotta, a két rokonság kölcsönösen nem tudta egymást elfogadni. A lakodalom napján kívül többet nem is találkoztak, de akkor sem álltak egymással szóba. Apám szülei *parasztok* voltak, akik az *urakat* megvetették. A falu pedig mindenek kivül élt. A mi falunk az időn is kívül élt. Anyám családja pedig nem tartotta magát parasztnak. De csak a tagadásig jutott. Csak azt tudta, hogy mi nem. De hogy mi is volna, annak már nem tudott nevet adni.

A falu egy súlyosan elmaradott térségben, az Erdőháton, a hármashatár közelében feküdt, valahol még az archaikus időben, a modernitás előtti világban élt. Az eltitkolt pogányságon vékony hárttyaként feszült a kereszténység. A parasztok az intézmények absztrakcióival nem tudtak mit kezdeni. A falu évszázadokon keresztül nem találkozott az állammal, a paraszt csupán a földesúr vagy a megye hajdújától tartott. Az állam a bürokráciát jelentette számára, a

rettegett papírokat, amelyeknek nem értjük a nyelvét. A párnázott irodákat, amelyekben rólunk döntenek, de mindig nélkülünk.

Az apám halála utáni években sokat gondolkodtam azon, hogy milyen utat jártunk be közösen és milyen külön-külön. Hogyan lettem áruló? És ők miért lettek áldozatok? Nekem miért nincsenek emlékeim? Mire is emlékszem valóban? Vagy kinek az emlékeire emlékszem? A sajátjaimra vagy a szüleimére? Amikor ezeket a kérdéseket feltettem, már régóta tudtam, hogy migráns vagyok. Kulturális migráns, akinek el kell tüntetnie az árulkodó nyomokat, amelyek a múltja felé vezetnek. Az első generációs migránsok mindent megtesznek, hogy elfelejtsék a múltat, a közeget, a nyelvet, a helyet, amelyet elhagynak, és amelyet el kell felejténiük ahhoz, hogy sikeres migránsok lehessenek. A honvágy és a nosztalgia szálait is kíméletlenül el kell szakítaniuk, egyébként nem fog sikerülni a kísérlet. Az első generációs migráns a második generációra szokott hivatkozni: azért kell ezt tenni, hogy nekik jobb legyen. A második generációban pedig mindez visszaüt, kibukkan a titok. Mert a titkon nincs áldás, mondja a *Talmud*. A sikeres kulturális migráció érdekében nálunk, dzsentri hazánkban nem elég elhagyni, el is kell árulni a falut, a paraszti világot, mert nem szalonképes. Trágyaszagú. Arra, hogy miért van az így, a *Nincstelenek. Már elment a Mesijás?* című életrajzi alapú, vagyis korlátozott fikcióban kerestem a választ.

A gyerekkoromból a legjobban a némaságra emlékszem. Arra, hogy *kussban* kell lenni. Tilos beszélni. Csak hallgatni szabad. Ezt a szabadságot engedélyezte nekünk, gyerekeknek a falu és a család. Pedig a gyerek folyton beszélne, mesélne. Beszélne a beszéd öröméért. Ezt az örömet, mint minden örömet, elveszik tőle. A nagyok, a felnőttek, akik folyton beszélnek. De a falu hallgat. A gyereket arra tanítják meg, amit majd tudnia kell, ha eljönnek a faluba az urak. Most még mindenki hangoskodik, röhög, mert maguk között vannak, de ha jönnek az urak, attól kezdve makacsul hallgatnak. Arra emlékszem, hogy nekem is csendben kell lennem, és csak akkor szólalhatok meg, ha kérdeznek. Legélesebben a rám kényszerített hallgatásra emlékszem, amely később a sajátommá lett, magamra kényszerített hallgatássá vált.

Ahogy hívják vagy zavarják az állatokat, ugyanúgy idomítják a gyereket is. Ha hibázik, akkor káromkodnak, leszidják. Könnyen eljár a kezük. Hamar ütnek. Az állatot is így verik, ha nem engedelmeskedik azonnal. A botok a falhoz vannak támasztva, hogy mindig kéznél legyenek. Az ostor a szegen függ, azt használják. A beszéd nem a kenyerük. Az az urak kenyere. Az urak beszéde a hazugság nyelve. A gyereket is előbb ütik, mint szólnának hozzá. A fiúkat mindig bátrabban, hiszen azoknak keményebbekké kell válniuk. A lányok verését a nemi érés táján abbahagyják. Az apák ezt követően csak a fiúkat verik, de azokat módszeresen és kötelességszerűen. Nem magyaráznak, mert „mi van azon magyarázni való, hogy tedd a dolgod”, mondják értetlenkedve. A magyarázat helyett a csendes figyelmet és a látottak megismétlését várják el. Az állandó készenlétet. Az alázatos, néma jelenlét a gyerek dolga. Mert a gyerek szolgál, néma szolgál, akinek nem szabad beszélnie. A szülők tulajdonként, szolgaként tekintenek a gyerekekre. Ez a rend.

Az iskolában hátratett kézzel kell ülni a padban, mert ott sem szabad megszólalni. Nevetni. Mocorogni. Beszélni. Készségesnek muszáj lenni. Szolgálatkészek. Azonnal ugrani, ha valamit kérnek, parancsolnak, utasítanak, óhajtának. De mindezt nem szavakból tudja a gyerekek, mert a beszédnél hatékonyabb az idomítás. Arra nevelik, hogy ki kell találnia a teendőket. A beszédet kerülik. A közös munkáknak pontos szabályrendje van, amelyben a gyerekeknek önmagától kell megtanulnia a szerepét. A helyét, ahogy mondják. A felnőttek csak egyszer mondanak el valamit, és nem magyaráznak. Nem szeretnek magyarázni. Ha elvéti, ha ügyetlen, akkor nyaklevest kap. Úgy bánnak vele, a gyerekekkel, ahogy az állatokkal.

A magyar viselkedéskultúra és mentalitás számos elhallgatással van tele, számos fel nem tett kérdést rejt. A mi viselkedésünk egyik fontos szabályozója a vallásunk volt. Mindkét ágról szinte kizárólag görög-katolikusok voltunk. Mi úgy mondtuk, hogy görögök vagyunk. Furcsa helyzetben van azonban ez a vallás. A görög-katolikus egyház nem apostoli, hanem politikai egyház; ugyanis nem küldetés vagy karizma hozta létre 1646-ban, hanem politikai akarat. A Habsburg-ház aggódott, hogy a területén élő ortodox lelkekre a keleti birodalmak nemkívánatos befolyást gyakorolhatnak. Vallásunk is politikai vallás. Az ortodox liturgia szövege kulturális csonkítás révén vált magyar nyelvűvé, és minden szó, amelynek az ortodoxiában értelme és jelentése van, az magyarul csak pengő érc és zengő cimbalom. Nincs benne lélek. Nincs alapja, tere, levegője. A szegény és megalázott ortodoxok árulásának jutalma az lett, ami a büntetésük: az asszimiláció. Azonban mindennek az volt az ára, hogy el kellett felejteniük a gyökereiket. Sem a magyar társadalom, sem a görög-katolikus egyház nem néz szembe azzal, hogy ez a politikai egyház saját hívei magyarosítására kapott felhatalmazást. Ezen az sem változtat sokat, hogy kezdetben a papok sorsközösségben éltek híveikkel. A görög egyház szegény volt. És mivel papjaik az ortodox papokhoz hasonlóan házasodhattak, tovább fokozódott szegénységük. Ez hasonló helyzeteket teremtett, mint a mellettük élő haszid zsidó közösségekben: a görög papok, akár a rabbik, kézrátétellel, babonás praktikákkal, imával, a hit és a remény erejével gyógyították híveiket és azok állatait. A mai magyar népességben nemzedékek és családok traumájaként él tovább, hogy jelentős százalékukat magyarosítás árán, a kibocsátó közösségek elárulása, megtagadása, a nyelvi és kulturális gyökerek elszakítása árán fogadta be az uralkodó nemzet. A migránsok mindig gyanakvók, bizalmatlanok, irigyek és sértettek. A szolidaritás számukra luxus. Mert még generációk után is a zsigereikben érzik, hogy milyen nagy árat kellett nekik az asszimilációért fizetni, és micsoda öncsonkítást kellett vállalniuk azért, hogy eltüntessék az árulkodó nyomokat. A háború után városba kényszerített parasztek mentalitása és kultúrája felszámolta azt a kevéske polgári Magyarországot is, amelynek pusztulását Márai előre látta, és magához hasonlítva minden mást, uralkodó mentalitássá lett. A falu magához hasonította a várost. Ezért a magyar társadalom az agresszív nyelvét beszéli ma is; az erőt tiszteli, a csendőrpofont, a kokit, a tockost, a sallert.

A falu zárt volt. A parasztek saját, régi életüket akarták élni, de az urak ebbe folyton beleszóltak. A hatvanas években a parasztek a kommunistákat gyűlölték. A parasztek sokfélék voltak, zsellérek és kisparasztek, gazdagparasztek és mesteremberek is voltak köztük. De abban a falu egységes volt, hogy az urakat túl kell élni. *Ezek* jönnek és mennek: Ferenc Jóska, Horthy, Rákosi, Kádár távoli nevek, amelyek mind el fognak múlni. És mi, itt a faluban, túl fogjuk őket élni. De az urak mögött a csendőrség, a rendőrség állt, amitől tartottak. A parasztek csak a fizikai erőt tisztelték. Férfiban, nőben egyaránt. Egykedvűen fogadták el azt, hogy nincs mit enni, ahogy azt is, ha van. Azt ették, ami volt. Jól viselték az egyhangú étkezést, hetekig ugyanazt, minden zokszó nélkül. Közönyösen vették el az állatok életét. Ha kellett, egymásét is. Az öregek temetésén nem illett sírni. Az állatok és az emberek kínzásában örömet találtak. A sérelmeiknek és a megmagyarázhatatlan rossz érzéseiknek így adtak kifejezést. A birtoklás volt talán az egyetlen szenvedély, amelyet ismertek, és amelyre mániákusan vágytak. Aprócska telkeik, földjeik határát zsigerből védték. És késelésig elmenő vitákat vívtak. Egy fadarabért, köért, lyukas vödörért, sövényen áthajló ágért, néhány óvatlanul leszedett szilváért. A falu belső harcai a *kisemmizés* fogalma körül forogtak. Ettől rettegték, és ezzel foglalkozott a nemzedékek egymásba fonódó láncolata. A szülők ezt a kegyetlen és igazságtalan törvényt maguk is segítették, és gyerekeik közül a legerőszakosabbakat, akik bizonyították, hogy a legalkalmasabbak a vagyon gyarapítására, előnyökhöz juttatták, megfosztva a többi a jogos örökségtől. Ahogy a madarak dobják ki a fészekből a gyengét, hogy a mohóbb fióka még erősebb legyen. A férfiuralom fenntartása a közösség legerősebb szabályai közé tartozott. A falut, a parasztek a katonaság és a papság tartotta egybe, ez a két szimbolikussá dagasztott erő, amelyet Ady szenvedélyesen ostromozott. Az archaikus kelet-európai paraszti világot,

amelynek kulturális mintázata talán a neolitikum óta valószínűleg alig változott, ez a két pszichés technológia tartotta a szomorú időtlenségben. Az általános és kötelező katonaság a dríllt és a hétköznapi terrort jelentette, amely elsődlegesen a férfiakat célozta meg, mindjárt az iskolában, majd a kötelező katonaságban, hogy aztán a csendőrség figyelmeztesse rá őket életük végéig. A férfiak a bennük felhalmozódott dühöt és sérelmet az állatokon, valamint a családjukon élhették ki. A nők idomítása is a gyermekkorban kezdődött. A rendszer fenntartásának másik pillére rajtuk állt: ők viselték el, fogták fel testükkel és lelkükkel a férfiak által rájuk tovább hártott agressziót és erőszakot. A lányok és asszonyok kezelték a fájdalmat, a testi és lelki fájdalmat egyaránt. Ebben segítségükre volt a maga kétszínűségével az egyház erre kiképzett papi serege. A történeti egyházak közül elsősorban a hatalmas birtokairól negyvenötig lemondani képtelen katolikus, valamint a nemzeti célok szolgálatában saját spirituális küldetéséről lemondani mindig kész református eklézsia.

Nem csoda, ha a parasztok az államot ellenségként kezelték, és nem tudták beilleszteni zárt világukba. Az intézmények, a hivatalok, a bürokrácia mind felesleges, az urak által kitalált népnýúzás volt a szemükben. A parasztok a falu és az állam hasznosságát a hosszú évszázadok alatt a zsigereikbe égett éhség alapján ítélték meg. A túlélés egyetlen módja, tapasztalatuk szerint, az egyéni önzés kizárólagos és együttérzés nélküli érvényesítése. Az éhség elleni védekezésben a faluközösségről volt némi jó tapasztalatuk, de az államról, a nemzetről, a hazáról semmi. Ezért azt feleslegesnek, pazarlásnak, úri huncutságnak tartották. Az urakat, a tanult embereket megvetették. A falu megszervezte magát, belső világa örökletes rendszeren alapult. A pragmatizmus és a takarékos működés miatt a falu racionalizált rendszer volt, időtlen és zárt. A falut a kommunista párt azáltal zilálta szét, hogy a politikai elvek érvényesítését helyezte az addig viszonylag életképes hasznosság és takarékoság szempontjai elé. Családunk nem illeszkedett hézagmentesen ebbe a rendszerbe, de mégis parasztok voltunk. Én is az voltam. És noha viszonylag sikeres migráns lett belőlem: paraszt is maradtam.

Aki elárulta a megalázottak sorsközösségét, a parasztokat, és az urak közé állt, az megbocsát-hatatlan bünt követett el. Amikor elkezdtem leírni a szüleim és a falu világát, akkor döbben-tem rá, hogy ezzel a leírással elárulom őket. Büntetésképp elfelejtettem a nyelvüket, amely az én saját nyelvem is volt. Anyámmal akkor már nem tudtam beszélni. A saját magányba forduló apámmal sem találhattam hangot. Aki elhagyja a falu népét, az elárulja őket. Aki beszél ró-luk, az is. Aki kiszakad közülük, az pedig elveszíti a nyelvét. Aztán újra tanul beszélni. De egy nyelv közben elveszett. Ezt az utat jártam be én is.

Élet és Irodalom, LVII. évfolyam, 27. szám, 2013. július 5.

Szilárd Borbély

Die Mittellosen

Ist der Messias schon weg?

Roman

Aus dem Ungarischen
von Heike Flemming und Lacy Kornitzer

Suhrkamp Verlag

Meine Mutter hatte recht, man konnte es nirgendwo aufhängen. Unser Haus hatte keine solche Wand. Es hatte keinen Sinn, es einzurahmen.

Anfangs schob ich es deshalb hinaus, zurückzugehen. Dann vergaß ich die Zeichnung und die höhlenartige Werkstatt für lange Zeit. Ich erinnere mich nur an den Rücken des Mannes in dem braunen Arbeitskittel. Der Kittel war in der Mitte, zwischen den Schulterblättern, entlang der Naht vollständig aufgerissen. Die Taschen hingen herausgedreht zu beiden Seiten herab. Die linke war halb abgerissen. Sie baumelte in der Luft. Wir sagen bammeln.

Die abgerissene Tasche des Arbeitskittels baumelte. Auch das war ein bisschen Freiheit damals, als Unordentlichkeit und Schlampigkeit als Aufhebung der sinnlosen Ordnung galten. Die gewohnte Anspruchslosigkeit, wie wir lebten, und das ungewohnte Provisorium, in dem wir seitdem leben.

Von dem wir glauben, es sei die Freiheit, und dessen Grenzen wir nicht kennen.

ANHANG

Verlorene Sprache

Seit meine Mutter am Heiligabend der Jahrtausendwende von bis heute unbekanntem Raubmördern umgebracht wurde, ohne dass ich von ihr hätte Abschied nehmen können, sind in mir viele Fragen aufgetaucht, die ich bis dahin nicht gestellt hatte, weil ich dachte, es würde einen geeigneten Augenblick dafür geben. Denn ich hätte schwierige Fragen stellen müssen. Mein Vater, der diesen unheilvollen Abend überlebte, konnte auch keine Antwort geben: Als er nach sechseinhalb Jahren Einsamkeit und Verslossenheit starb, hatte ich abermals keine Möglichkeit, mich von ihm zu verabschieden. Der Tod meines Vaters war genauso sinnlos und gewaltsam, wenn auch auf andere Art, wie der meiner Mutter. Als sich jene Ereignisse abspielten, hatte ich die gemeinsame Sprache mit ihnen längst verloren, und unsere Gespräche waren eher Erinnerungen an unsere einstigen Gespräche. Ohnehin waren unsere Gespräche beherrscht vom Geist kindlicher Unterwürfigkeit, der die unhinterfragbare elterliche Autorität und das Gesetz des Schweigens akzeptiert. Ich musste meine Eltern siezen, wenn ich sie nicht verletzen wollte; worauf sie sehr empfindlich reagierten. Besonders nachdem uns die Gemeinsamkeit, die vom Schicksal und den Lebensumständen bestimmte Bindung aneinander, verloren gegangen war. Ich weiß nicht genau, was sie über mich dachten. Ich glaube, sie hielten mich für einen Verräter, auch wenn sie es gewesen waren, die mich

zum Verrat angestiftet hatten und mich im Zeichen der von der elterlichen Liebe diktierten bedingungslosen Loyalität vor anderen in Schutz nahmen. Wenn ich früher nach Hause fuhr, um sie zu besuchen, gab ich sofort und leichthin die Sprache und das Verhalten auf, die ich mir in der neuen Welt meines Lebens als Maske zugelegt hatte. Ich redete in den bekannten Wendungen meiner Kindheit mit ihnen, reihte die Worte so aneinander wie damals, bildete die Laute wie damals, zog die gleichen fleckigen, zerrissenen Sachen an, drei Paar löchrige Socken übereinander, zog die Nase hoch wie damals; ich machte alles genau so, wie sie es gewohnt waren und wie ich es gewohnt war. Doch nach einer Weile spürte ich die Vertrautheit nicht mehr und konnte das Gefühl der Gemeinschaft durch mein Verhalten nur noch mimen. Das bemerkte ich natürlich nicht, sie hingegen sofort. Mit ihren empfindlichen Ohren, den für die Zeichen des Verrats geschärften Augen begriffen sie es auf der Stelle. Und von da an schämten sie sich, dass sie drei Paar löchrige Socken übereinander zogen, diese so lange richtend, bis nirgends mehr die gerissene Haut zu sehen war. Ich wusste schon, das ist nur unsere übliche bäuerliche Kleinlichkeit, aberwitzige Sparwut, selbstzerstörerische Askese, der Gemeinschaft stiftende Zwang zur Anspruchslosigkeit. Noch immer sprach ich in der ersten Person Plural *von uns*, doch ich hatte mich schon *von ihnen* entfernt.

In den Jahren, in denen sich mein Vater in sein Schweigen einschloss, begann ich darüber nachzudenken, warum meine Eltern zu Opfern geworden waren. War es ihnen von vornherein durch ihr Schicksal bestimmt, oder lag der Grund in den sechs Jahrzehnten ihres Lebens? Wie waren diese sechs Jahrzehnte gewesen, von denen ich nur wenige

gekannt habe – und auch nur oberflächlich, durch die blinden Augen des Kindes, das wie der Dumme nicht sieht, worauf die Hand zeigt, sondern nur die Finger am Ende des ausgestreckten Armes. Nur das sieht, was unmittelbar vor seiner Nase ist, und nicht in die Ferne blickt, in die Weite, niemals die Zusammenhänge erfasst. Als mein Vater im Jahr 2006 starb, war ich nicht imstande, sein ausgetrocknetes, vom freiwilligen Hungern eingeschrumpftes Gesicht anzusehen, weil ich Angst vor der ahnungsvollen Erkenntnis hatte, diese selbst auferlegte Buße sei zugleich auch meine Bestrafung. Seitdem treibt mich das wegen des ausgebliebenen Abschieds und meiner Feigheit empfundene Schuldbewusstsein, alles zu verstehen, was zwischen und mit uns geschehen ist. Und auch, was nicht geschehen ist. Und vor allem, warum die Dinge so geschehen sind, wie sie sich ereignet haben.

Die Motive des Raubmordes kamen nicht ans Licht, weil im Laufe der Ermittlung keine Geschichte entstand, die sie in einen sinnvollen Zusammenhang hätte bringen können. Die Polizei sabotierte die Ermittlungen. Die Kriminaltechniker wurden unverrichteter Dinge vom Tatort abkommandiert. Durch die auf unzureichende Grundlagen sich stützende, gleichgültige Anklage war der planmäßige Freispruch ausgemacht. Schon die polizeiliche Phase drehte sich um einen eigentümlichen Anklagedeal. Das während der Ermittlung angewandte Zwangsverhör und der sorgfältige Ausschluss objektiver Beweise richteten sich auf eine »statistische Behandlung« der Sache. Meine Eltern waren nämlich nicht unproblematische Mitglieder der Dorfwelt, in die sich einzufügen ihnen nie wirklich gelungen war. Beide Seiten der Familie hielten die Ehe meiner Eltern für verfehlt, die Verwandtschaftszweige konnten einander nicht akzeptieren.

Außer am Tag der Hochzeit sind sie einander nie begegnet, und selbst an jenem Tag wechselten sie kein Wort miteinander. Die Eltern meines Vaters waren *Bauern*, die die *Herren* verachteten. *Herren* waren für sie alle außer ihnen. Alle, die nicht Teil der Schicksalsgemeinschaft des bäuerlichen Lebens waren, die davon zusammengehalten wurde, dass sie alles verachtete und hasste, was anders war: sei es die Lebensform, die Redeweise, das Denken. Und das Dorf lebte außerhalb von allem. Unser Dorf lebte sogar außerhalb der Zeit. Die Verwandtschaft meiner Mutter hingegen hielt sich nicht für Bauern. Doch sie kam nur bis zur Ablehnung. Sie wussten nur, was sie nicht waren. Wer sie in Wirklichkeit waren, konnten sie nicht mehr sagen.

Das Dorf lag in einer extrem zurückgebliebenen Region, dem »Waldrücken« (Erdőhát), im Dreiländereck von Ungarn, Rumänien und der Ukraine, es lebte noch irgendwo in der archaischen Zeit, in der vormodernen Welt. Über dem verheimlichten Heidentum spannte sich als dünne Membran das Christentum. Die Bauern konnten mit der Abstraktion der Institutionen nichts anfangen. Das Dorf kam jahrhundertlang nicht mit dem Staat in Berührung, der Bauer zitterte nur vor dem Gutsherrn oder dem Komitatsheiducken. Der Staat bedeutete für ihn Bürokratie, bedrohliche Schreiben, deren Sprache wir nicht verstehen. Gepolsterte Amtsstuben, in denen über uns, aber immer ohne uns entschieden wird. Ständige Unzufriedenheit und der auf ihm lastende Verdacht, er sei ein uneheliches Kind des Dorfjuden, haben meinen Vater in seiner Jugend unruhig, unzugänglich und unsicher gemacht. Er suchte seinen Platz. Regelmäßig wurde er in Konflikte verwickelt, aus denen er nur als Verlierer und erniedrigt herauskommen konnte. Meine Mutter fand

aufgrund ihrer unbeholfenen Einfältigkeit und mangelnden Lebendigkeit weder in der eigenen Familie noch in der größeren Gemeinschaft je sich selbst, sie lebte in ewigem Ausgestoßensein. Die Ehe meiner Eltern wurde von ihrer Überempfindlichkeit zusammengehalten, dem schroffen Gefühl einer Fremdheit, sie war ein Trotzband, um das Leben zu ertragen und einander zu schützen. Und ich glaube, sie haben niemals verstanden, warum sie ausgestoßen worden waren, und obwohl sie mehr oder weniger heftig darunter litten, nahmen sie die Situation als gegeben hin. Und da sie nicht viel vom Leben erwarteten, fanden sie sich mit ihrem Schicksal ab, was jedoch nicht bedeutete, dass sie nicht von Zeit zu Zeit dagegen rebelliert hätten.

In den Jahren nach dem Tod meines Vaters habe ich viel darüber nachgedacht, welchen Weg wir gemeinsam zurücklegten und welchen jeweils allein. Wie war ich zum Verräter geworden? Und warum? Und warum waren sie Opfer geworden? Warum habe ich keine Erinnerungen? Und warum habe ich das Gefühl, keine Erinnerungen zu haben? Woran erinnere ich mich wirklich? Oder an wessen Erinnerungen erinnere ich mich? An meine oder an die meiner Eltern? Als ich diese Fragen stellte, wusste ich schon lange, ich bin ein Migrant. Ein kultureller Migrant, der die verräterischen Spuren vertuschen muss, die in seine Vergangenheit führen. Die Migranten der ersten Generation tun alles, um die Vergangenheit zu vergessen, das Milieu, die Sprache, den Ort, den sie verlassen und den sie vergessen müssen, um erfolgreiche Migranten sein zu können. Auch das Band des Heimwehs und der Nostalgie müssen sie schonungslos zerschneiden, sonst würde der Versuch nicht gelingen. Der Migrant der ersten Generation beruft sich zumeist auf die zweite

Generation: Er muss es tun, damit es für sie besser ist. In der zweiten Generation aber schlägt all das zurück, kommt das Geheimnis ans Licht. Denn ein Geheimnis zu haben ist kein Segen, sagt der Talmud. Dieses Geheimnis ist auch ein eigentümlicher Zwang. Im Interesse der erfolgreichen kulturellen Migration ist es bei uns, in unserem Gentry-Vaterland, nicht genug, das Dorf, die bäuerliche Welt zu verlassen, man muss sie auch verraten, weil sie nicht salonfähig ist. Sie riecht nach Dung. Warum das so ist, darauf habe ich in der biographisch grundierten, das heißt eingeschränkten Fiktion *Die Mittellosen. Ist der Messias schon weg?* eine Antwort gesucht.

Denke ich an meine Kindheit, so erinnere ich mich vor allem an die Stummheit. Daran, dass man *kuschen* musste. Es war verboten zu sprechen. Nur schweigen war erlaubt. Diese Freiheit ließen das Dorf und die Familie uns Kindern. Dabei würde das Kind ununterbrochen reden, erzählen. Reden um der Freude am Reden willen. Diese Freude wird ihm wie jede Freude genommen. Von den Großen, den Erwachsenen, die ununterbrochen reden. Doch das Dorf schweigt. Das Kind lernt, was es wissen muss, falls die Herren ins Dorf kommen. Jetzt ist noch jeder laut, lacht, weil wir unter uns sind, doch sobald die Herren kommen, wird hartnäckig geschwiegen. Ich erinnere mich daran, dass auch ich still sein muss und nur sprechen darf, wenn ich gefragt werde. Es ist streng verboten, in die Unterhaltung der Erwachsenen hineinzuplappern. Bei Tisch sprechen wir nicht. Es ist verboten, im Bett zu sprechen, nachdem man sich hingelegt hat. Man darf nicht mit den Nachbarn sprechen. Nicht mit Unbekannten. Nicht mit Familien, mit denen wir verfeindet sind. Am deutlichsten erinnere ich mich an das mir auf-

gezwungene Schweigen, das später zu meinem eigenen, zu dem mir selbst aufgezwungenen Schweigen wurde.

So wie die Tiere gerufen oder angetrieben werden, wird auch das Kind abgerichtet. Macht das Kind einen Fehler, flucht man, schimpft es aus. Die Hand sitzt locker. Schnell wird zugeschlagen. So werden auch die Tiere geschlagen, wenn sie nicht gleich gehorchen. Die Stöcke lehnen an der Wand, damit sie immer zur Hand sind. Die Peitsche hängt an einem Nagel, die benutzt man. Die Rede ist nicht ihr täglich Brot. Sie ist das täglich Brot der Herren. Die Rede der Herren ist Lügenrede. Auch das Kind wird eher geschlagen, als dass man mit ihm spricht. Die Jungs entschlossener, denn die müssen härter werden. Mit dem Schlagen der Mädchen wird in der Pubertät aufgehört. Dann schlagen die Väter nur noch die Jungen, die aber systematisch und pflichtgemäß. Nichts wird erklärt, denn »was gibt es daran zu erklären, dass du deine Arbeit machst«, heißt es, als verstünde man nicht. Statt zu erklären, erwartet man stille Aufmerksamkeit und die Wiederholung des Gesehenen. Die ständige Bereitschaft. Die Aufgabe des Kindes ist die ehrfürchtige, stumme Anwesenheit. Denn das Kind ist ein Knecht, ein stummer Knecht, der nicht reden darf. Die Eltern betrachten das Kind als Eigentum, als Knecht. Genauso behandelt der *Mann* auch seine Frau: als Eigentum und als willfähige Magd. Mann ist die Bezeichnung für Mensch. Dem *Mann* zu Diensten zu sein ist Aufgabe der Frau und der Kinder. Das ist die Ordnung.

In der Schule muss man mit den Händen auf dem Rücken in der Bank sitzen, denn auch dort darf man den Mund nicht aufmachen. Nicht lachen. Sich bewegen. Reden. Man muss willfährig sein. Dienstbeflissen. Man muss sofort springen,

wenn um etwas gebeten, etwas befohlen, angeordnet, gewünscht wird. Doch all das weiß das Kind nicht durch Worte, denn wirksamer als Reden ist die Abrichtung. Das Kind wird dazu erzogen, das, was zu tun ist, zu erraten. Man vermeidet zu reden. Die gemeinsame Arbeit verfügt über eine genaue Ordnung von Regeln, in der das Kind von selbst seine Rolle lernen muss. Seinen Platz, wie es heißt. Die Erwachsenen sagen etwas nur einmal und erklären es nicht. Sie erklären nicht gern. Wenn der Vater dem Kaninchen das Fell abzieht, muss das Kind ihm zur Hand gehen. Es muss die Gedanken des Vaters erraten. Wenn die Mutter Teig knetet, muss das Kind dort neben ihr stehen und ihren Bewegungen folgen. Immer muss es seinen Platz kennen. Auch die Rede ist Platz, man muss die Wörter an ihrem rechten Platz gebrauchen. Die Erwachsenen sind immer ungeduldig, schlecht gelaunt, wütend. Die Mutter zeigt mit den Augenbrauen, wann das Kind Wasser auf ihre Hände gießen oder beim Wäscheschlagen das tief gefurchte Brett abspülen soll. Macht es einen Fehler, ist es ungeschickt, bekommt es einen Schlag auf den Nacken. Es, das Kind, wird behandelt wie die Tiere.

Die ungarische Kultur und Mentalität ist voller verschwiegener Dinge, birgt zahlreiche nichtgestellte Fragen. Ein wichtiges Regulativ unseres Verhaltens war unsere Religion. Beide Seiten der Verwandtschaft waren fast ausschließlich griechisch-katholisch. Wir sagten, griechisch. Diese Religion befindet sich jedoch in einer seltsamen Situation. Die griechisch-katholische Kirche ist keine apostolische, sondern eine politische Kirche; sie entstand 1646 nicht durch Sendung oder Charisma, sondern durch politischen Willen. Die Habsburger hatten Sorge, dass die östlichen Reiche auf

die in der Region lebenden orthodoxen Seelen einen unerwünschten Einfluss ausüben könnten. Auch unsere Religion ist eine politische Religion. Der Text der orthodoxen Liturgie wurde durch die Übertragung ins Ungarische verstümmelt, und jedes Wort, das in der Orthodoxie Sinn und Bedeutung hat, ist auf Ungarisch nur tönend Erz und klingende Schelle. Es hat keine Seele. Keinen Grund, keinen Raum, keine Luft. Die Belohnung für den Verrat, den die armen und gedemütigten Orthodoxen an ihrer Religion begingen, wurde zur Strafe: die Assimilation. Der Preis jedoch für all das war, dass sie ihre Wurzeln vergessen mussten. Weder die ungarische Gesellschaft noch die griechisch-katholische Kirche setzten sich damit auseinander, dass diese politische Kirche die Ermächtigung zur Magyarisierung der eigenen Gläubigen erhielt. Daran ändert auch nicht viel, dass die Priester und die Gläubigen anfangs eine Schicksalsgemeinschaft bildeten. Die griechische Kirche war arm. Und da ihre Priester ähnlich den orthodoxen Priestern heiraten durften, wurde diese Armut noch größer. Sie hatten eine schlechte Ausbildung und keine Kultur. Das schuf eine ähnliche Situation wie in den Gemeinschaften der Chassidim, die neben ihnen lebten; wie die Rabbiner heilten die griechischen Priester ihre Gläubigen und deren Tiere durch Handauflegen, abergläubische Praktiken, Gebete, die Kraft des Glaubens und der Hoffnung. In der heutigen ungarischen Bevölkerung lebt es als Trauma von Generationen und Familien weiter, dass ein bedeutender Prozentsatz um den Preis der Magyarisierung, um den Preis des Verrats, der Leugnung der Herkunftsgemeinschaften, des Bruchs mit den sprachlichen und kulturellen Wurzeln von der herrschenden Nation aufgenommen wurde. Migrant*innen sind immer argwöhnisch, misstrauisch, neidisch und gekränkt. Solidarität ist

für sie Luxus. Denn auch noch nach Generationen spüren sie instinktiv, was für einen hohen Preis sie für die Assimilation zahlen und was für eine Selbstverstümmelung sie auf sich nehmen mussten, um die verräterischen Spuren zu vertuschen. Mentalität und Kultur der nach dem Krieg in die Stadt gezwungenen Bauern liquidierten selbst das spärliche ungarische Bürgertum, dessen Untergang Sándor Márai vorausgesehen hatte, und wurden, alles sich gleichmachend, zur herrschenden Mentalität. Das Dorf machte sich die Stadt gleich. Deshalb spricht die ungarische Gesellschaft auch heute die Sprache der Aggression, verehrt die Stärke, die Gendarmenohrfeige, die Kopfnuss, die Mauschelle.

Das Dorf war eine geschlossene Gemeinschaft. Die Bauern wollten ihr eigenes, altes Leben führen, doch die Herren redeten ihnen ständig hinein. In den sechziger Jahren hassten die Bauern die Kommunisten. Bauern gab es vielerlei, unter ihnen waren auch Leibeigene und Kleinbauern, reiche Bauern und Handwerker. Darin aber war das Dorf sich einig, dass man die Herren überleben musste. *Die* kommen und gehen: Franz Josef, Horthy, Rákosi, Kádár waren ferne Namen, die allesamt vergehen. Und wir, hier im Dorf, werden sie überleben. Das Dorf, in dem wir lebten, war eine außergewöhnlich geschlossene Gemeinschaft, aufgrund seines endogamen Charakters wurde es auch von Ethnologen mehrfach untersucht. Wir bekamen Schiefer tafeln umgehängt und wurden an der sonnenbeschienenen, weiß gekalkten Wand des Parteihauses fotografiert. Auf die schwarzen Tafeln schrieb man Zeichen. Fingerabdrücke, Fußabdrücke, Blutproben wurden genommen, unsere Schädelmaße registriert. Die Bauern waren misstrauisch wie immer. Doch hinter den Herren standen die Gendarmerie, die

Polizei, vor denen sie Angst hatten. Die Bauern respektierten lediglich physische Stärke. Bei Männern und Frauen gleichermaßen. Apathisch akzeptierten sie, dass es nichts zu essen gab, wie auch, wenn es etwas gab. Sie aßen, was es gab. Sie ertrugen die eintönige Kost gut, wochenlang das Gleiche, klaglos. Gleichgültig brachten sie die Tiere um. Wenn es sein musste, auch einander. Auf der Beerdigung der Alten zu weinen gehörte sich nicht. Das Quälen von Mensch und Tier bereitete ihnen Freude. So gaben sie ihren Verletzungen und ihren unerklärlich schlechten Gefühlen Ausdruck. Besitzen war vielleicht die einzige Leidenschaft, die sie kannten, und Besitz das Einzige, wonach sie sich manisch sehnten. Die Grenzen ihrer winzigen Grundstücke, ihrer Felder verteidigten sie instinktiv. Um das Überpflügen des Feldrains prügeln sie sich sogar, hatten einen mörderischen Zorn aufeinander. Und sie trugen Auseinandersetzungen aus, die bis zur Messerstecherei gehen konnten. Um ein Stück Holz, einen Stein, einen löchrigen Eimer, einen über den Weg hängenden Zweig, einige unbemerkt gepflückte Pflaumen. Die inneren Kämpfe des Dorfes drehten sich um den Begriff des *Prellens*. Davor hatten sie Angst, und damit war die verflochtene Kette der Generationen beschäftigt. Die Eltern selbst unterstützten dieses gnadenlose und ungerechte Gesetz, bevorzugten von ihren Kindern das gewalttätigste, das am besten seine Fähigkeit bewiesen hatte, den Besitz zu vermehren, und brachten die anderen um ihr rechtmäßiges Erbe. Wie Vögel das schwache aus dem Nest werfen, damit das gierige Junge noch stärker wird. Wie die Katzenmutter nicht das kranke Junge säugt, nur das gesunde, weil die Ernährung des Krüppels Verschwendung des Lebens wäre. Im Dorf wie auch in der Natur garantieren erbarmungslose Gesetze die Ordnung. Die Männerherrschaft aufrechtzuerhalten

ten gehörte zu den mächtigsten Regeln der Gemeinschaft. Das Dorf, die Bauern wurden vom Militär und den Priestern zusammengehalten, den beiden zum Symbol aufgeblähten Kräften, die Endre Ady leidenschaftlich gegeißelt hat. Die archaische Bauernwelt Osteuropas, deren kulturelles Muster sich wahrscheinlich seit dem Neolithikum kaum verändert hat, wurde dank dieser beiden Psychotechnologien in ihrer traurigen Zeitlosigkeit gehalten. Sie ähnelten der in Verhören angewandten Technik, der Dualität von Aggression und Verständnis. Diese Methode verwendet bis heute auch die Staatsmacht. Die allgemeine Wehrpflicht bedeutete Drill und alltäglichen Terror, die in erster Linie auf die Männer zielten, sofort in der Schule, dann beim Wehrdienst, schließlich erinnerten die Gendarmen die Männer bis ans Lebensende daran. Die Männer konnten die in ihnen aufgestaute Wut und Kränkung an den Tieren und ihren Familien auslassen. Die Abrichtung der Frauen begann ebenfalls in der Kindheit. Sie waren der andere Pfeiler für die Aufrechterhaltung des Systems: Sie erduldeten, fingen mit ihren Körpern und Seelen die Aggression und Gewalt auf, die von den Männern an ihnen abgeleitet wurden. Die Mädchen und Frauen waren für die Behandlung des Schmerzes zuständig, des körperlichen wie seelischen gleichermaßen. Dabei behilflich war ihnen mit der ihr eigenen Heuchelei die Priesterschar der Kirche. Von den historischen Kirchen hauptsächlich die katholische, die bis fünfundvierzig nicht fähig war, ihre Besitztümer aufzugeben, sowie die reformierte Eklesia, die immer bereit war, im Dienst nationaler Ziele die eigene spirituelle Mission aufzugeben.

Es ist kein Wunder, dass die Bauern den Staat wie einen Feind behandelten und ihn nicht in ihre geschlossene Welt

zu integrieren vermochten. Die Institutionen, die Behörden, die Bürokratie waren in ihren Augen allesamt überflüssige Erfindungen, mit denen die Herren das Volk schinden wollten. Die Bauern beurteilten den Nutzen des Dorfes und des Staats im Hinblick auf den Hunger, der sich ihnen über Jahrhunderte in die Eingeweide gebrannt hatte. Ihrer Erfahrung nach ist die einzige Möglichkeit zu überleben die ausschließliche und mitleidlose Durchsetzung des individuellen Eigennutzes. In der Abwehr des Hungers hatten sie mit der Dorfgemeinschaft einige gute Erfahrungen gemacht, doch keineswegs mit Staat, Nation und Vaterland. Deshalb hielten sie diese für überflüssig, Verschwendung, Herrenschwätz. Sie verachteten die Herren, die studierten Menschen, denn diese lebten auf Kosten des Bauern und brachten absolut keinen Nutzen. Es hieß, nach fünfundvierzig *ist die Demokratie gekommen*, doch wozu die gut ist, verstehen sie bis heute nicht. Die Demokratie haben sie als ein leeres Wort bekommen, und genauso geben sie sie weiter, als eine wertlose, unnütze Sache. Das Dorf vor fünfundvierzig hingegen war noch ein sich selbst verwaltendes System. In der Provinz gab es damals noch keine Polizei, nur den hektischen Gendarmenterror. Das Dorf organisierte sich selbst, seine innere Welt beruhte auf einem althergebrachten System. Aufgrund des Pragmatismus und des sparsamen Betriebs war das Dorf ein rationalisiertes System, zeitlos und geschlossen. Die kommunistische Partei zerstörte das, indem sie die Durchsetzung politischer Prinzipien vor die bis dahin relativ lebensfähigen Gesichtspunkte von Nutzen und Sparsamkeit setzte. Unsere Familie fügte sich nicht lückellos in dieses System, dennoch waren wir Bauern. Auch ich war es. Und wengleich aus mir ein verhältnismäßig erfolgreicher Migrant geworden ist: Ich bin auch Bauer geblieben.

Wer die Schicksalsgemeinschaft der Erniedrigten, die Bauern, verrät und sich auf die Seite der Herren stellt, begeht eine unverzeihliche Sünde. Als ich anfang, die Welt meiner Eltern und die des Dorfes zu schildern, stellte ich erstaunt fest, dass ich sie mit dieser Schilderung verriet. Zur Strafe hatte ich ihre Sprache vergessen, die auch meine eigene Sprache gewesen war. Mit meiner Mutter konnte ich damals schon nicht mehr sprechen. Auch mit meinem in seine Einsamkeit gekehrten Vater vermochte ich keine gemeinsame Sprache mehr zu finden. Wer das Volk des Dorfes verlässt, verrät es. Wer über das Dorf spricht, ebenso. Und wer ausbricht, der verliert seine Sprache. Dann lernt er erneut sprechen. Doch jene Sprache wurde unterdessen verloren. Diesen Weg bin auch ich gegangen.

*Aus dem Ungarischen von
Heike Flemming*

Auch die Erinnerung ist Fiktion

Die Gestalt meiner Mutter, die lange Zeit am Freitagabend die Kerze zum Schabbes anzündete, ein Tuch auf dem Kopf, mit der Hand die Augen bedeckend, habe ich in *Die Mittellosen* so zu zeigen versucht, wie ich sie aus einer bestimmten Perspektive, genau gesagt, aus der Romanperspektive sah. Natürlich hat sie sich nur meinem Blick so dargestellt. Sie geht in der Darstellung nicht auf. Auch ich weiß, dass das Bild nicht vollständig ist.

Meine Mutter hat meinen Vater akzeptiert und ihn zugleich mit Argwohn betrachtet. Denn sie war auf seltsame Weise philosemitisch und antisemitisch zugleich. Die jüdischen Jungen und Mädchen, mit denen sie in Jánk in der Gasse gespielt hatte, taten ihr leid. Ihre Familie lebte Tür an Tür mit den Kindern der großen jüdischen Gemeinde des Dorfes, dennoch betrachtete sie die Juden mit Argwohn. Ihr Vater, Unteroffizier und Anhänger Horthys, sprach von Amts wegen mit Herablassung und Geringschätzung von ihnen: es mochte ja sein, dass Hirschs und Róths anständige Menschen waren, doch die offizielle Ideologie über die Rolle der Juden im Volkskörper zog auch mein Großvater nicht in Zweifel. So stellte er ihre Ausgrenzung, genauer, den Schutz der Interessen und das Recht auf Expansion der ungarischen Rasse nicht einen Augenblick lang in Frage. Der Schande des Massenmordes, an dem auch er mittelbar teilgenommen